

Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çeşitliliği ve Psikiyatri Meslek Etiği Kuralları

Koray BAŞAR

Türkiye Psikiyatri Derneği (TPD), kuruluşundan kısa bir süre sonra kabul ettiği “Psikiyatri Meslek Etiği Kuralları” metnini (Türkiye Psikiyatri Derneği 2002) metnin ilanından yirmi yıl sonra güncellemeye karar verdi. 2024’te kabul edilen “Psikiyatri Meslek Etiği İlke ve Kuralları” (Türkiye Psikiyatri Derneği 2024) ile metnin mesleki uygulama yöntemlerinin, insanlar arası etkileşim ve toplumsal normların güncel özelliklerini yansıtacak, gereksinimleri karşılayacak şekilde düzenlenmesi hedeflendi (Aşut 2024). Güncellenen metinde cinsel kimlikle ilgili değişiklikler kavramsal ve uygulamaya yönelik sonuçlarıyla dikkat çekiyor. “Psikiyatri Meslek Etiği İlke ve Kuralları”nın hekimin yansızlığı ile ilgili maddesinde, önceki metinde sıralanan özelliklerin yanı sıra cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsel yönelimle ilgili özelliklerin hekimin görevini engellemesine izin vermeyeceği, hasta ve yakınlarına karşı onur kırıcı, dışlayıcı ya da ayrımcılık içeren herhangi bir davranışta bulunmayacağı, kendi değerlerini dayatmayacağı belirtilmektedir (Türkiye Psikiyatri Derneği 2024). Önceki metinde cinsiyet ile sınırlı tutulmuş olan cinsel kimlikle ilgili çeşitlilik, bu metinde cinsiyetle ilgili bedensel özellikler, kişinin kendini cinsiyet açısından nasıl tanımladığı, cinsiyetini görünüş, giyim ve davranışla nasıl dışa vurduğu, cinsel ve duygusal çekiminin hangi cinsiyet ya da cinsiyetlere yönelik olduğu gibi cinsel kimlikle ilgili tüm boyutlarda çeşitliliği yansıtacak şekilde genişletilmiştir. Bu özellikler açısından farklılıkların, önceki metinde yer verilen “ve benzeri” ifadesiyle de kapsandığı öne sürülebilir. Bununla birlikte tüm boyutların adlarıyla anılmış olması, insan cinsel kimliğinin bu boyutlarda çeşitlilik gösterdiğinin tanınmasının yanında, bu özelliklerle ilgili ayrımcılık karşısında duru-

şun vurgulandığına işaret etmektedir. Bu değişikliklerle TPD Etik Kuralları, Avrupa ve Dünya Psikiyatri Birlikleri’nin en güncel etik kurallarıyla (World Psychiatric Association 2020, European Psychiatric Association 2021) denk hale gelmekle kalmamış, sıraladığı bazı ek kimlik özellikleriyle daha ileri bir tutum takınmıştır. Dahası güncel metin, insan hakları ve ayrımcılıkla ilgili bölümde hekimin ayrımcı davranmama sorumluluğunu hastaların ötesine taşımış; çalışanlar, eğitim öğretim ilişkisi içinde olduğu kişiler, araştırmaya katılan gönüllüler, meslektaşları ve diğer meslek gruplarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırmıştır.

Güncel metin “Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık” başlığında hekimlere toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim zemininde maruz kalınan şiddetin, tacizin, ayrımcılığın ruh sağlığı ve iyilik hali üzerindeki yıkıcı sonuçlarının farkında olma yükümlülüğünü vurgulamaktadır (Türkiye Psikiyatri Derneği 2024). Bu farkındalık ruh sağlığıyla ilgili koruyucu, önleyici ve sağaltıcı uygulamalarda, hekimlerin ayrımcı davranmamanın ötesinde ayrımcılığa maruz kalan gruplarda süregelen stresin olası etkilerini ayırt etmesi, psikolojik dayanıklılığı desteklemesi yükümlülüğüne işaret etmektedir. Cinsel azınlıkların deneyimlediği, toplumsal kaynakları olan, bedensel ve ruhsal sağlıkla ilgili olumsuz sonuçları gösterilen bu kendine özgü stres “azınlık stresi” olarak tanımlanmaktadır (Hatzenbuehler ve ark. 2013, Frost ve Meyer 2023). Klinik uygulamalarda başvuru şikayetlerinin ötesinde ayrımcılığa maruz kalan gruplarda dayanıklılığı arttıracak girişimler, örneğin sosyal desteğin güçlendirilmesi (Cesur ve ark. 2022), bu farkındalıkla gelen yükümlülük kapsamında değerlendirilebilir.

Geliş Tarihi: 19.08.2024, **Kabul Tarihi:** 22.08.2024, **Çevrimiçi Yayın Tarihi:** 28.08.2024

Doç., Hacettepe Üniv. Tıp Fak., Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD., Ankara.

Dr. Koray Başar, e-mail: kbasar@hacettepe.edu.tr

KAYNAKLAR

Etik kurallarla ilgili 2002 metni hekimin herkes için eşitliğin uygulayıcı ve savunucusu olması, her türlü ayrımcılığa karşı davranması gerekliliğini de vurgulamıştır (Türkiye Psikiyatri Derneği 2002). Savunuculuk, Avrupa Tıp Uzmanları Birliği (UEMS) - Psikiyatri Bölümü tarafından güncellenen "Psikiyatr Profili"nde ele alınan temel meslek kimliği bileşenlerindedir (UEMS Section of Psychiatry 2021). 2024 güncellemesi, hekimlerin mesleklerinin olanaklarını kullanarak toplumda dezavantajlı veya kırılgan durumda bulunan grupların hak savunuculuğunu yapmasını bir görev olarak vurgulamıştır (Türkiye Psikiyatri Derneği 2024). Toplumsal ve kültürel normlar, yasalar, düzenlemeler ve kurumsal özellikler zemininde tanımlanan yapısal ayrımcılığın sağlık eşitsizlikleriyle ilişkisi uzun süredir bilinmektedir (Başar 2019). Bu yapısal özellikler karşısında hekimlerin tutum, söylem ve eylemlerinin olumlu etkileri de gösterilmiş, "yapısal yetkinlik" psikiyatri eğitiminde kazanılması gereken bir beceri olarak tanımlanmıştır. Cinsel yönelim, cinsiyet ve cinsiyet kimliği nedeniyle lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks (LGBTİ+) kişilerin maruz kaldığı yapısal ayrımcılığın, kendi başına, kişiler arası ilişkilerde deneyimlenen ayrımcılıktan bağımsız, yıkıcı etkileri mevcuttur (Price ve ark. 2024, Hatzenbuehler ve ark. 2024). Psikiyatristlerin bireysel ve meslek topluluğu olarak yapısal ayrımcılığa karşı tutum ve girişimlerinin birey ve toplum sağlığı açısından önemli etkileri olabileceği düşünüldüğünde TPD'nin güncellenen etik kurallarda belirttiği 'hak savunuculuğu' vurgusuyla çağdaşı olduğu birçok mesleki etik kuralın ilerisinde bir tutum aldığı görülmektedir.

Cinsel azınlıklara yönelik toplumsal tutumlarda dünya genelinde yıllar içinde olumlu değişiklikler olsa da, damgalanma ve ayrımcılığın olumsuz etkileri farklı topluluklarda devam etmektedir (Jarasiunaite-Fedosejeva ve Kravcenko 2022, Pachankis ve Bränström 2018, Pachankis ve ark. 2021, Falk ve Bränström 2023). Son yıllarda birçok ülkede politik iklimin cinsel azınlıkların hakları açısından tehditkar hale geldiği göz önünde bulundurulduğunda TPD'nin etik ilke ve kurallarla ilgili güncellemesinin güncel bir gereksinime karşılık verdiği görülecektir. Bundan sonra kritik olan bu ilkelere sahip çıkabilmek, ilkelerin eğitim ve uygulamalara hakim olmasını sağlamak gibi görünüyor. Geçmiştekine olduğu gibi güncel meslek etik ilke ve kurallarına da sahip çıkmak ancak bireysel mücadelenin ötesinde TPD tarafından sürdürülen örgütlü çaba ile mümkündür.

- Aşut G (2024) Psikiyatri Meslek Etiği İlke ve Kuralları. *Türk Psikiyatri Derg* 35: 85-6.
- Başar K (2019) Psikiyatri ve Yapısal Yetkinlik: Sağlık Eşitsizlikleri Karşısında Hekimin Görevleri. *Türk Psikiyatri Derg* 30: A5-6.
- Cesur E, Yüksel Ş, Başar K ve ark. (2022) Clinical Follow-up of Two Adolescents Diagnosed with Gender Dysphoria. *Türk Psikiyatri Derg* 33: 214-9.
- European Psychiatric Association (2021) EPA Code of Ethics. 17.08.2024 tarihinde https://www.europsy.net/app/uploads/2021/06/EPA-Code-of-Ethics_March-2021-GA-approved.pdf adresinden erişildi.
- Falck F, Bränström R (2023) The significance of structural stigma towards transgender people in health care encounters across Europe: Health care access, gender identity disclosure, and discrimination in health care as a function of national legislation and public attitudes. *BMC Public Health* 23: 1031.
- Frost DM, Meyer IH (2023) Minority stress theory: Application, critique, and continued relevance. *Curr Opin Psychol* 51: 101579.
- Hatzenbuehler ML, Lattanner MR, McKetta S ve ark. (2024) Structural stigma and LGBTQ+ health: a narrative review of quantitative studies. *Lancet Public Health* 9: e109-e27.
- Hatzenbuehler ML, Phelan JC, Link BG (2013) Stigma as a fundamental cause of population health inequalities. *Am J Public Health* 103: 813-21.
- Jarasiunaite-Fedosejeva G, Kravcenko K (2022) Generational attitudes towards homosexuality across Europe: What individual and country-related factors matter? *Global Journal of Psychology Research: New Trends and Issues* 12: 156-74.
- Pachankis JE, Bränström R (2018) Hidden from happiness: Structural stigma, sexual orientation concealment, and life satisfaction across 28 countries. *J Consult Clin Psychol* 86: 403-15.
- Pachankis JE, Hatzenbuehler ML, Bränström R ve ark. (2021) Structural stigma and sexual minority men's depression and suicidality: A multilevel examination of mechanisms and mobility across 48 countries. *J Abnorm Psychol* 130: 713-26.
- Price MA, Hollinsaid NL, McKetta S ve ark. (2024) Structural transphobia is associated with psychological distress and suicidality in a large national sample of transgender adults. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 59: 285-94.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2002) Ruh Hekimliği (Psikiyatri) Meslek Etiği Kuralları. 17.08.2024 tarihinde <https://psikiyatri.org.tr/tpd-kutuphanesi/belge/311> adresinden erişildi.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2024) Türkiye Psikiyatri Derneği Psikiyatri Meslek Etiği İlke ve Kuralları. 17.08.2024 tarihinde <https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/1452024132746-TPDPsikiyatritiiMeslekEtiğiIlkeveKurallarıGK-onayi14052024.pdf> adresinden erişildi.
- UEMS Section of Psychiatry (2021) Bir Psikiyatristin Mesleki Nitelikleri. 17.08.2024 tarihinde https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/1422019161331-UEMS_PSIKIYATRI-BLM_v1.pdf adresinden erişildi.
- World Psychiatric Association (2020) Code of Ethics for Psychiatry. 17.08.2024 tarihinde https://www.wpanet.org/_files/ugd/842ec8_1d812c6b8a4f4d24878ee1db8a6376f6.pdf adresinden erişildi.